

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 8 Issue 3, November 2024

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 29.06.2024

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 08.10.2024

DOI: 10.30692/sisad.1506981

**KÜLTÜREL GEÇİŞİN İZİNİ SÜRMEK: KAĞIZMAN VE KAPADOKYA
HALILARI ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ÇALIŞMA**

*Tracking The Cultural Transition: A Comparative Study On Kağızman And Cappadocia
Carpets*

Lütfiye GÖKTAŞ KAYA

Prof. Dr.

Karabük Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü

ORCID ID: 0000-0002-4979-9330

lgoktaskaya@karabuk.edu.tr

Gökhan TOPTAŞ

Doktora Öğrencisi

Karabük Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı

ORCID ID: 0009-0008-9105-5539

gkhantp@gmail.com

Atf/Citation: Lütfiye Göktaş Kaya ve Gökhan Toptaş (2024), "Kültürel Geçişin İzini Sürmek: Kağızman ve Kapadokya Halıları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.8, S.3 Kasım 2024, s. 565-584.

Öz: El sanatları içinde değerlendirilen halı dokumacılığı Türklerle varlık göstermiş hatta Anadolu halıcılığı dünya halı sanatının başlangıcı kabul edilmiştir. Genel karakter açısından belli prensiplere bağlı kalmakla birlikte özellikle motif ve desen adlandırmalarında yöresel dinamiklere göre farklılaşma görülen halı sanatı üzerine yaptığımız araştırmalar sonucunda, Kars/Kağızman ve Kapadokya yörelerinde dokunan halıların desen ve kompozisyonları arasında oldukça büyük benzerlikler dikkatimizi çekmiştir. Yakın yerleşim yerleri arasında görülebilecek bu benzerliklerin, mesafeleri uzak sayılacak bu iki yöre arasında görülmesi konunun araştırılmasını, çok kültürlü toplum yapısına sahip bu iki bölgenin birbirlerini ne şekilde beslediklerinin incelenmesini gerekli kılmıştır. Halı sanatları hem Kafkasya ve İran coğrafyası hem de Anadolu kültürüyle beslenen Kağızman ve Kapadokya halıları arasındaki

benzerlikleri ve benzerlik kaynaklarını kullanarak ele alan çalışmamızda karakteristik desen ve kompozisyonlar üzerine yoğunlaşarak benzerliklerin ortaya konduğu Avanos ve Ürgüp civarına ait 10 halı ele alınarak Kağızman örnekleriyle karşılaştırmalı değerlendirilmiş, her iki yörenin halı dokumacılığında kültürel bir geçiş ve köken birliği olduğu ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel El Sanatları, Halı Dokumacılığı, Kağızman, Kapadokya, Kültürel Etkileşim

Abstract: Carpet weaving, which is considered among handicrafts, existed with the Turks and even Anatolian carpet weaving is accepted the beginning of the world carpet art. As a result of our research on the art of carpet, where although certain principles are adhered to in terms of general character, there are differences according to local dynamics, especially in motif and pattern naming, we noticed great similarities in the patterns and compositions of carpets woven in Kars/Kağızman and Cappadocia regions. The fact that these similarities, which can be seen between close settlements, are seen between these two regions, which are considered distant, necessitated the investigation of the subject and the examination of how these two regions with multicultural social structures nourish each other. In our study, which deals with the similarities and sources of similarity between Kağızman and Cappadocia carpets, whose carpet arts are fed by both the Caucasus and Iranian geography and Anatolian culture, 10 carpets from the Avanos and Ürgüp region, where similarities were revealed by focusing on characteristic patterns and compositions, were evaluated comparatively with Kağızman samples, and both a cultural transition and unity of origin has been revealed in the carpet weaving of the region.

Keywords: Traditional Handicrafts, Carpet Weaving, Kağızman, Cappadocia, Cultural Interaction

GİRİŞ

Orta Asya Türk topluluklarının yaşamıyla paralel bir şekilde gelişen halı dokumacılığı, Türklerin yaşadığı her yer ve dönemde var olmuş, taşındığı yerler farklılık gösterse de aslına sadık kalınarak yöresel üsluplarla geliştirilerek süregelmiştir. Ana yurt Orta Asya'dan gelip, Horasan bölgesinde yoğunlaşan ve oradan Selçuklularla beraber Suriye, İran, Irak ve Anadolu içlerine dağılan Türk toplulukları Anadolu'nun kent, kasaba ve köylerinde başlattıkları yerleşim faaliyetleriyle birlikte, kendi geleneklerini bu bölgelerde yerleştirmeyi ve geliştirmeyi sürdürmüştür. Anadolu'ya taşınan önemli geleneklerden biri de halı dokumacılığıdır.

Halı dokumacılığının bilenen en erken örneği; Rus arkeolog S. I. Rudenko tarafından Altay dağlarında bulunan Pazırık kurganları kazısında gün yüzüne çıkarılan, Asya Hunlarına ait olan ve M.Ö. V.-IV. yüzyıl aralığına, daha yaygın görüş olarak M.Ö. V. yüzyıla tarihlendirilen bir eyer halısıdır. "Pazırık halısı" adı verilen Türk düğümlü bu halının ardından gelen en erken örnekler; Doğu Türkistan'ın Sincan bölgesindeki Lou-Lan mezarlarında ortaya çıkarılan, M.S. III-IV. yüzyıla ait olan halı parçalarıyla birlikte, Kızıl'da bir tapınak içerisinde bulunan, M.S. V-VI. yüzyıldan kalma halı parçalarıdır (Aslanapa ve Durul, 1973, s. 57).

Türk halıları için diğer önemli buluntular, C. J. Lamm'ın Fustat (Eski Kahire) kazılarında ortaya çıkarttığı sayıları 100 kadar olan halı parçalarıdır. Bunlardan Abbasiler dönemine ait olanların, Abbasi ordularına katılmak için 9. yüzyılda Orta Asya'dan Samarra'ya gelen Türklerin yanlarında getirdikleri ya da Samarra'da yaşadıkları dönemde dokudukları halılardan kaldığı düşünülmektedir (Yetkin, 1974, s. 13). Farklı dünya müzelerine dağılan Fustat buluntusu halılardan Metropolitan Müzesi'ne götürülenlerin Abbasi örneklerinden daha gelişmiş bir tekniğe sahip olmasından dolayı Abbasiler sonrası kurulan Akşitler ya da Tolunoğulları döneminde dokunmuş olabilecekleri belirtilmektedir (Deniz, 2000, s. 23).

Minyatürlerden varlığı kanıtlanabilse de İran Selçuklu halılarından henüz günümüze bir örnek ulaşmamış (Aslanapa, 1997, s. 20) ancak Anadolu Selçukluları Türk halıcılık tarihinin en önemli örneklerini üretmiştir. Ayrıca bu örnekler, Türk düğümüyle dokunduğu incelemelerle kesinleşen ilk halı grubudur. Günümüzde bilinen Anadolu Selçuklu halıları; 8 tanesi Konya Alâeddin Camisi'nde, 3 tanesi Beyşehir Eşrefoğlu Camisi'nde, 7 tanesi Fustat kazılarında, 4 tanesi de Tibet'te bir Budist tapınağında bulunan 22 halıdan oluşmaktadır. Tibet'teki halılar ele geçene kadar, Anadolu Selçuklu halılarında hayvan figürüne rastlanılmamıştır. Bu halılar ortaya

çıkınca, Beylikler dönemi hayvanlı halılarının bu grubun devamı olduğu anlaşılmıştır (Yetkin, 1974, s. 22; Aslanapa, 1987, ss. 25-26).

14. yüzyılın başlarında, Anadolu Selçuklu Devletinin yıkılmasıyla ortaya çıkan Beylikler döneminde de halıcılık faaliyetleri devam etmiştir. Beylikler dönemi halıları başlangıçta, bu halıları tablolarında resmeden farklı Avrupalı sanatçıların isimleri ile anılarak Rönesans tablolarında tanımlanmış, daha sonra bulunan örneklerle bu halıların desen ve kompozisyon özelliklerinden yola çıkılarak doğru bir gruplamaya gidilebilmiştir (Deniz, 2000, s. 26-27). Beylikler dönemi dokumalarının Pazırık halısını örnek alan bölünmüş zeminleri ve motiflerinin Orta Asya halılarıyla uyumu onları Türk halıcılığının kavşak noktalarından biri yapmaktadır (Öney, 1997, s. 50). İslamiyetin kabul edilmesiyle birlikte özellikle cami, mescit, seccade vb. gibi dini içerikli yerlerde kullanılmayan ya da daha kontrollü kullanılan hayvan figürleri Beylikler dönemi halılarında üsluplaştırılarak yaygın olarak kullanılmış hatta halı tipolojisinde bir grubu oluşturmuştur.

Anadolu Selçuklu devletinin dağılmasıyla, Anadolu'da güçlenen beyliklerin en önemlisi olan Osmanlı Beyliği her alanda olduğu gibi dokumacılıkta da Selçuklu geleneğini devam ettirmiştir. Osmanlı dönemi halıcılığı; erken dönem, klasik dönem, geç dönem olarak üç grupta incelenmektedir. Erken dönemde, Beylikler döneminde görülen hayvan figürlü kompozisyonlar yerine, geometrik ve bitkisel kompozisyonlu halılar tercih edilmeye başlanmıştır (Yetkin, 1974, s. 134).

Klasik dönem olarak kabul edilen 16. yüzyılda, yeni sınır komşuları olan İran ve Memlûk sanatıyla etkileşim halinde olunmuştur. Bu çevresel etkiler sonucunda, Saray ve Uşak halıları adıyla iki halı grubu şekillenmiştir. Saray halıları; öncelikle Saray çevresi ve yabancı temsilcilere hediye verilmek üzere dokunmuş halılardır. Cilt, kumaş ve çini sanatında yaygın olan şemse, yaprak, çiçek motifleri Saray halılarında hâkim olan motiflerdir. Ayrıca, diğer dönemlerden farklı olarak bu dönemde dokunan halılarda yün yerine pamuk ve ipek kullanımı artmış, Türk düğümü yerine Sine (İran) düğümü tercih edilir olmuştur. İkinci grup olan Uşak halıları, Saray halılarının aksine yün malzeme ve Türk düğümüyle üretilmiş halılardır. Bu halılar yine cilt sanatından etkilenilen “madalyonlu grup”, geometrik bir desen kompozisyonuyla oluşturulan “yıldızlı grup” ve üzerine sıralanan yaprak motiflerinin kuş figürlerine benzemesi nedeniyle adlandırılan “kuşlu grup” olarak üç başlık altında toplanmaktadır (Samuk, 1984, s. 125).

Geç dönem Osmanlı halıları, 17. yüzyılda Osmanlı devletinin siyasi ve ekonomik gücünün zayıfladığı, batı etkilerinin Osmanlı toplumuna girdiği bir dönemin ürünleridir. Bu dönem içerisinde “beyaz zeminli” ve “post zeminli” Uşak halıları ortaya çıkmıştır. Halıların motiflerinde çapraz şekilde konumlanan kuş benzeri yaprak motifleri, kaplan beneği motifleri ve kedi izi motifleri hâkim durumdadır. Halılar bu motiflere göre isimlendirilmiş ve kendi içlerinde farklılaşmışlardır. Aynı dönem padişah kaftanlarında kullanıldığı bilinen bu motiflerin bu tür kumaşlardan halı dokumalarına geçtiği düşünülmektedir (Aslanapa, 1987, s. 121; Deniz, 2005, s. 88). Belirli bir döneme kadar gelişme gösteren Uşak halıcılığı 18. yüzyıl sonrasında gücünü yitirmeye başlamış, Uşak halıcılığı etkisini yitirdikçe Gördes, Milas, Kula, Bergama, Kırşehir, Lâdik halıları adını duyurmaya başlamıştır (Aslanapa, 1987, s. 134).

19. yüzyıla gelindiğinde İngilizlerin İzmir-Aydın demiryolu için Anadolu'ya gelmesiyle Türk halıcılığı yeni bir döneme girmiştir. Bu dönemde İngilizlerin isteklerine uygun olarak, ihracata yönelik halılar dokunup, geleneksel Anadolu halıcılığından uzaklaşmıştır. Bu durum, yerli sermayedarların ve Osmanlı devletinin kurduğu iplik ve Hereke fabrikaları gibi dokuma atölyelerinin kuruluşuna kadar devam etmiştir. 1933 yılına gelindiğinde Sümerbank'a bağlanan Hereke fabrikaları, Sümer AŞ adına üretim yaparak Türk halıcılığına canlılık getirmiştir (Türkmen, 2020, s. 14). Günümüzde Kars'tan Edirne'ye kadar halı dokuma merkezlerinin çoğu,

eski geleneklerini devam ettirerek, az sayıda olsa da geleneksel yöntemlerle üretime devam etmektedir.

11. ve 12. yüzyılda yoğunluk olarak iki yüzyıllık bir dönemi kapsayan, Anadolu üzerindeki Türkmen göçleri, önce Anadolu Selçukluları ile başlayıp sonrasında Beylikler döneminde yürütülen iskân faaliyetleriyle her yörede toprağa bağlı Türkmen aşiretlerine evrilmiş ve yörelerde yerleşik bir Türk varlığı sağlanmıştır (Ateş, 1996, s. 131). Türklerin Anadolu'da yerleşmeleri sonrasında halı üretimi dokumanın yapıldığı yörelerle anılmaya başlamıştır. Yörelere göre isimlendirilen halılar tanındıkça somut ve maddi ürünler haline gelmiş hem kültürel hem de ekonomik bir değer olmuştur. Geleneksel üretim yöntemleriyle halı dokumacılığını devam ettiren bu yöreler, günümüze kadar önemli birer dokuma merkezi olarak kalmayı başarmışlardır. Bu merkezler araştırılıp incelendikçe, Türk halıcılığının eksik kalan yanları daha iyi anlaşılacak, hakkında daha fazla bilgi gün yüzüne çıkarılacaktır. Anadolu'nun önemli dokuma merkezleri arasında yer alan Kağızman ve Kapadokya (Avanos-Ürgüp) yöresi halılarını karşılaştırmalı olarak ele alan bu çalışma, Türk halıcılığının eksik kısımlarına ışık tutmayı amaçlamaktadır. Çalışmada kaynak gösterilmeyen fotoğraflar ikinci yazar tarafından çekilmiş, çizimler araştırmacı tarafından yapılmıştır.

Kağızman'ın Tarihi, Sosyal ve Kültürel Yapısı

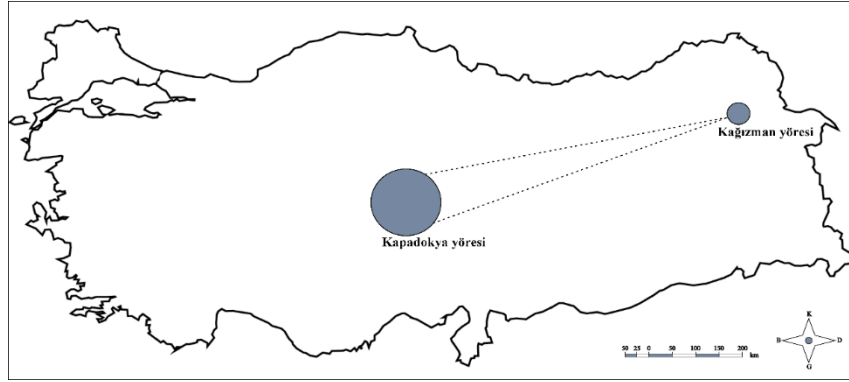
Kars ilinin 7 ilçesinden biri olan Kağızman; il merkezinin 73 km güneyinde, Kars-Iğdır yolu üzerinde yer almaktadır. Kağızman'ın kuzeyinde Selim ve merkez ilçe, doğusunda Dığor ve Iğdır ili, batısında Sarıkamış ve güneyinde Ağrı ili bulunmaktadır. Genellikle dağlık ve yükselti farklılığı hayli fazla olan Kağızman'da yerleşim ayrıık mahaller halinde kurulmuştur (Karadeniz, 1994, ss. 114-115).

Bir plato üzerinde bulunan ve etrafı dört yönden dağlarla çevrili olan Kağızman, ılıman bir iklime sahip olduğundan tarihin erken dönemlerinden bu yana yerleşim yeri olarak rağbet görmüştür (Erentöz, 1954, ss. 3-4). Anadolu'nun ilk yerleşim yerlerinden biri olan Kağızman'ın çok sayıda köyünde kaya resimleri tespit edilmiş (Budak, 2015, s. 68) ve bu deliller ışığında yapılan kazılar sonucunda, bölgenin yerleşime sahne olması Kabataş Devrine kadar götürülmüştür (Cengiz, 2021 s. 213).

M.Ö. 4000'li yıllarda Türkistan'dan Azerbaycan ve Doğu Anadolu bölgesine gelip, Aras boylarına (Kağızman bölgesi) ve Kars geneline yayılan Hurriler, Kağızman'da yaşadığı bilinen ilk ahalidir. Zaman içerisinde, Hurrilerden ayrılan bazı Hurri boyları, kendi hakimiyet bölgelerinde Mitanni adıyla bir krallık kurmuş ve M.Ö. 1500'lere kadar bütün Hurri bölgelerinin vârisi olmuştur. Mitanni krallığı M.Ö. 1300 yılında Asurlular tarafından yıkılıp, bölgesel hakimiyetleri sonlandırılırsa da Aras boylarında kalan Hurri boyları ufak çaplı beylikler olarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir (Kırzioğlu, 1953, ss. 27-31). Kağızman bölgesinin, Iğdır ovası ve Kars yaylası olarak bilinen bölgeyle birlikte M.Ö. 9. yüzyılda Urartuların eline geçmesi ve Urartuların bölgede bıraktıkları kitabeler sonucunda, Kağızman yöresinin tarih çağına girmesi ve tarihinin aydınlatılmaya başlaması sağlanmıştır (Kırzioğlu, 1953, s. 41). M.Ö. 713-680 arasında Urartu kralı 2. Arğışti döneminde bölgede hâkimiyet sağlamak isteyen Kimmerler, Aras boylarını ele geçirmiş, ancak bölgede tutunamayarak Kapadokya yöresine çekilmeleriyle hâkimiyet tekrar Urartulara geçmiştir. M.Ö. 680 yılında bölgeye tekrar saldıran Kimmerler'in çıkardığı kargaşadan yararlanan Sakalar, Kars ve Kağızman çevresini ele geçirmiş, Kağızman yöresini de Sakaların Phasian boyu sahiplenmiştir. Bölgede uzun süre tutunamayan Sakaların varlığına M.Ö. 626'da Medler tarafından son verilmiştir. Akamaneş sülalesinden (Pers) 2. Kuraş, İran'daki Medleri yenince, M.Ö. 550 yılında yörenin yeni hâkimi Persler olmuştur (Kırzioğlu, 1953, ss. 86-102). Perslerin, M.Ö. 331'de Büyük İskender tarafından yenilmesiyle Aras boylarında yeni bir döneme girilmiş, serbest bir bölge hâlini almıştır. Ardından yörede; Arsaklılar, Roma, Sasaniler, Bizans, Emevîler, Abbasiler ve en son tekrar Bizans varlık göstermiştir (Turan, 1988, s. 16).

1064 yılına gelindiğinde Anı üzerine yürüyen Sultan Alparslan, Kağızman ve Kars dolaylarını Büyük Selçuklu hakimiyetine almıştır (Budak, 2015, s. 28). Fakat, Selçuklu yönetimi sonrasında da bölge çok sayıda devletin hakimiyet savaşlarına sahne olmuştur. Bunlar; Timurular, Karakoyunlular, Akkoyunlular ve en son 1534 yılından 19. yüzyılda başlayan Rus işgallerine kadar Osmanlı devleti hakimiyetidir (Turan, 1988, s. 16).

Kars ve Kağızman çevresi ilki 1828’de kısa süreli ikincisi 1877-1878’de 40 yıllık bir zamanı kapsayan dönemde Rus işgaline uğramıştır. İki işgal döneminde de bölgede Rusların amacı Türk halkını bölgeden göçe zorlayarak, yerlerine Ermeni, Rum, Ukraynalı, Malakan, Duhobar, Alman, Estonyalı gibi gayrimüslim unsurları yerleştirmek ve bölgede bu halklara dayandırılabilir kalıcı iddialarda bulunmaktır. Bölgede, sadece ilk işgal döneminde 50.000 olan Türk nüfusu, Ruslar geri çekildiğinde 12.000’e düşmüştür. Buradaki nüfusun çoğunluğu Anadolu içlerine göç etmek zorunda kalmıştır. Yaşanan yoğun göçler sonucunda eyalet statüsünde olan Kars, 1833 yılında sancak merkezi seviyesine düşürülmüştür. Aynı Rus politikası 1877-1978 yılındaki işgal süresince de devam etmiş, binlerce Türk ahalinin bölgeden Anadolu içlerine göç etmeleri sağlanmıştır (İpek, 1991, s. 106; Yüksel, 2007, ss. 78-79; Kızılkaya, 2017, s. 195). 1920 yılında işgal kuvvetlerinin bölgeden temizlenmesiyle Kağızman, Türkiye Cumhuriyeti’ne katılmıştır (Karadeniz, 1994, s. 120).

Harita 1. Kağızman ve Kapadokya yöresi genel konumu

Güneyinde Mezopotamya, kuzeyinde Karadeniz havzası, doğusunda Kafkasya ve batısındaki İç Anadolu bölgesi arasında bir noktada yer alan Kağızman, çevresindeki kültürlerin buluştuğu, geçiş yaptığı bir kavşak konumundadır (Erzen, 1986, s. 7). Kafkasya üzerinden gelen kervanlar, Nahcivan güzergâhından geçerek Aras nehri boyunca uzanan yolları kullanırlardı. Bu yollardan biri de İğdır-Tuzluca üzerinden Kağızman’a bağlanıp, batıya devam ederdi (Kızılkaya, 2017, s. 215). Doğunun giriş kapılarından birinin üzerinde bulunmasıyla, Kağızman’ın iç bölgelerle bağlantısı tarihin her döneminde gerek ticaret gerek sürgün gibi mecburi nedenlerle devam etmiş ve bu durum kültürünün batıya taşınmasına aracı olmuştur.

Harita 2. Anadolu Selçuklu döneminde ticaret yolları (Cantimer, 2022)

Kağızman yöresi; Anadolu'nun fethinden çok daha önce (1015-1018) Büyük Selçuklular ve Türkmen grupların başlattığı keşif, yerleşim faaliyetlerine sahne olmuştur (Kaya, 2014, s. 217). Bu faaliyetler sonucunda Kağızman halıcılığının kökeni Büyük Selçuklularla başlayıp, bölgeye yerleşen diğer Türk beylikleriyle de devam etmiştir. Öyle ki, günümüzde dahi Akkoyunlu ahalisinden olduğu bilinen aileler Kağızman'da yaşamını sürdürmektedir (Kırzioğlu, 1976, s. 26). Türk toplumunun bölgedeki uzun soluklu varlığı, Kağızman'ın kendine has köklü bir dokuma kültürü geliştirmesini sağlamıştır. Kağızman merkezi ve Camuşlu, Çeperli, Çengilli, Denizgözü, Kozlu, Kötek, Paslı, Şaban ve Günindi gibi köylerle birlikte 62 köyün büyük çoğunluğunda dokumacılık yapıldığı bilinmektedir (Toptaş, 2023, s. 41). Yaz aylarında bağ, bahçe işlerinin yoğunluğu nedeniyle, genellikle kış aylarında kurulan halı tezgahlarında; taban, yolluk, yastık, namazlık (namazlağ) halıları dokunmaktadır. Dokumacılık önemli boyutta ticari bir seviyeye gelememiş olsa da ailelerin ev ekonomisine katkısı bağlamında destekleyici olmuştur.

Kapadokya'nın Tarihi, Sosyal ve Kültürel Yapısı

Kağızman gibi Anadolu'nun halı üretimiyle önemli merkezlerinden bir olan Kapadokya da geçmişinde birçok medeniyetin izlerini taşır. Kapadokya yöresi; Kırşehir, Niğde, Kayseri, Aksaray illerinin bir bölümünü de içine alan, Nevşehir ilinin merkezini oluşturduğu bir bölgedir (Umar, 2008, s. 1). Tarihi güzelliklerini ön plana çıkarmak için günümüzde Uçhisar, Göreme, Avanos, Ürgüp, Derinkuyu, Kaymaklı ve Ihlara civarına Kapadokya denilmektedir. Bazı bölgeleri farklılık gösterse de iklimi, karasal ve yarı kurak olarak tanımlanabilir. Yörenin gelir kaynağı, Peribacaları adıyla bilenen yerüstü şekilleri, mağaralar ve yer altı şehirleri nedeniyle tarih, kültür ve doğa turizmi üzerine kuruludur (Türkeş, 2005, ss. 74-75). Bölgenin doğal oluşumları ve tarihi zenginliği sayesinde çekim merkezi haline gelmesi, çömlekçilik ve halı dokumacılığı mesleklerinin yörede tutunabilmesine ortam sağlamıştır (Güral, 2019, s. 36).

Paleolitik döneme kadar insan izlerine rastlanan Kapadokya'nın tarih yazımına girmesi M.Ö. 3000'de Hititlerin bölgeye gelmesiyle başlamıştır (Sevin, 2003, s. 136). M.Ö. 1200'lerde Ege ve Kuzey bölgelerinden gelen kavimlerin saldırıları sonucu bölge Trak ve Luvi beylikleri yönetimine geçmiştir (Umar, 2008, s. 15). Ardından M.Ö. 1100 ile 334 arasında Frigya, Hitit, İskit, Pers yönetimleri görülmüştür. Bölge, 215 yıl Pers kontrolünde kaldıktan sonra Pers İmparatorluğunun iç karışıklık ve isyanlar yaşadığı son dönemlerinde, Büyük İskender tarafından Pers egemenliğine son verilmiş ve bu durum bölgede bağımsız bir krallığın kurulmasına yol açmış, M.Ö. 334 yılından M.S. 17 yılına kadar Kapadokya Krallığının hükmü devam etmiştir (Tuna, 2008, s. 189). Sonrasında, Roma İmparatorluğu ve Doğu Roma (Bizans) eline geçen Kapadokya, 11. yüzyılda Türklerin (Danişmendliler, Anadolu Selçuklu, Karamanoğulları) eline geçmiş, 1466'da ise kesin olarak Osmanlı topraklarına katılmıştır (Tuna, 2008, ss. 204-205).

Kapadokya bölgesi, Anadolu'nun merkezini kaplaması nedeniyle erken dönemlerden itibaren doğu ve batı arasında ticari ve kültürel alışverişin yapılabileceği ortak bir nokta haline almıştır. Osmanlı döneminde de yoğun ilgi gören yöre, Osmanlı iskân politikaları sayesinde Türk yerleşimleri arasında önemli bir merkez olmuştur. Burada yerleşen Türk nüfus hem ailevi ihtiyaçlar için hem de ticari faaliyetler amacıyla halı dokumaları yapmış, Kapadokya bölgesini önemli dokumacılık merkezlerinden biri haline getirmiştir (Çiloğlu, 1999, s. 95). Yöre içerisinde Avanos ve Ürgüp önemli turizm potansiyellerinin yanında, literatürde kendi adlarıyla özdeşleşen halı örnekleri üretmiş ve bu üretimleri tüm dünyaya tanıtmayı başarmıştır (Berkmen, 2015, ss. 600-605).

Köken Birliği Tespit Edilen Halılar

Kağızman ve Kapadokya Anadolu'nun önemli güzergahları üzerinde yer alan, çok sayıda kültür topluluğuna ev sahipliği yapmış merkezlerdir. Tarih boyunca biriktirdikleri kültür ve sanat hazineleri, Türk topluluklarının bölgedeki hâkimiyetiyle daha da zenginleşmiş ve bu zenginliğin

önemli bir bölümü Türk el sanatları üzerinden yansıtılmıştır. Bu nedenle her iki yörenin de dokumacılığı Türk halılarının eşsiz örneklerini Anadolu'ya kazandırmıştır. Tarafımızca yapılan literatür taramaları ve araştırmalarda; halı varlığı hem Kafkasya ve İran coğrafyası hem de Anadolu kültürüyle beslenen Kağızman ve Kapadokya halıları arasında yoğun benzerlikler belirlenmiştir. Tek başına renk ve motif ortaklığı anlamlı sonuç vermeyeceğinden çalışma kapsamında, karakteristik desen ve kompozisyonlar üzerine yoğunlaşarak benzerliklerin ortaya konduğu Avanos ve Ürgüp civarına ait 10 halı ele alınmıştır.

Fotoğraf 1. Avanos halısı, Havvabaşı modeli
137x225 cm. (Güral, 2019)

Fotoğraf 2. Kağızman halısı El'li örnek
130x360 cm.

Bu halılardan ilk Avanos örneği, Avanos Kirkit Halı Koleksiyonu'nda yer alan, merkezi bir kompozisyonda dokunan, merkezinde tepelikli göbek motifinin yer aldığı halıdır (**Foto. 1**). Aynı tepelikli göbek motifinin Kağızman halısında raportlu desenden oluşan bir kompozisyonla dokunduğu görülmektedir (**Foto. 2**). Göbekte yer alan motif; Avanos yöresinde Havva isimli bir gelinin baş bağını andırması nedeniyle "Havvabaşı modeli" adıyla anılırken (Bayındır, 2007, s. 134) Kağızman yöresinde motifin tepelik kısmının insan eline benzemesinden dolayı "El'li örnek" adını almıştır (**Şekil 1**).

Şekil 1. El (Havvabaşı) motifi

Fotoğraf 3. Avanos Leblebili halı (Bayındır, 2007)

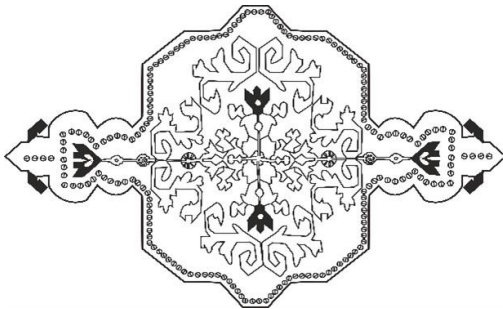
145x 212 cm.

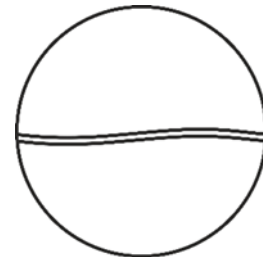
Fotoğraf 4. Kağızman Semaver göllü halı

200x260 cm.

Avanos yöresine ait olan bir diğer halı yine Avanos Kirkit Halı Koleksiyonu'nda bulunan "Leblebili Avanos halısı" (Bayındır, 2007, s. 115) adıyla dokunan ve literatürde bölgeyle özdeşleşmiş olan halıdır (**Foto. 3**). Desen neredeyse aynı biçimiyle Kağızman ve çevresinde, Semaver andıran şekli nedeniyle "semaver göllü halı" (Turan, 2021a, s. 208) ya da "kıvrımlı halı" (Köybaşı, 2012, s. 175) adıyla dokunmaktadır. Kağızman halısının (**Foto. 4**) merkezinde, içi üsluplaştırılmış bitkisel motiflerle dolgu şemse biçiminde bir göbek (**Şekil 2**) yer almaktadır. 16. yüzyılda Tebriz'in Osmanlı toprağı olmasıyla, cilt sanatının yaygın motifi şemse, Saray ve Uşak halılarında kullanılmaya başlanmıştır. Literatürde "madalyon" adıyla yaygınlaşan şemse motifi, Saray ve Uşak halıları haricinde özgün biçimiyle varlık gösterememiştir (Deniz, 2000, s. 180). Avanos ve Kağızman halılarının ikisinde de göbeğin alt ve üst kısmında koç boynuzları vardır. Halı zeminini içerden ve dışardan çevreleyen (**Şekil 3**) siyah-kırmızı renklerde, Avanos yöresinde "leblebi", Kağızman yöresinde "tomurcuk" adını alan motifler bu halılar için karakteristik motiflerdir. Halıların köşeleri göbek motifinin dörtte birinin yerleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Osmanlı dönemi halılarında da karşılaşılan çeyrek göbek düzenlemesi sonsuzluk prensibini vermek amaçlıdır. Kenarsuları da motif ve desen açısından benzerlik gösteren halıların kompozisyonları köken birliğini destekler şekildedir. Bununla birlikte her iki yörede kimi zaman aynı renklerin farklı tonlarının kullanılmış olması, yörelere özgü dokuyucu eli yatkınlığı ve iki farklı iklim bölgesinde yetişen doğal boya bitkilerinin yöresel çeşitliliğinden ileri gelmektedir.

Şekil 2. Koç başlı semaver motifi

Şekil 3. Tomurcuk (Leblebi) motifi

Fotoğraf 5. Avanos halısı (Gülgönen, 1997)

97x305 cm.

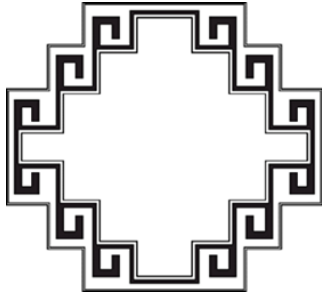

Fotoğraf 6. Kağızman halısı

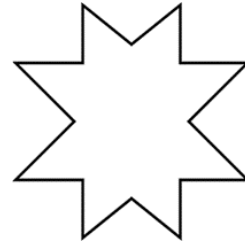
107x196 cm.

Ayan Gülgönen Koleksiyonu'nda bulunan, Avanos yöresi ve çevresinde çoğunlukta sedir halılarına örnek oluşturan halıda (**Foto. 5**) göbek motifi olarak görülen “Türkmen aynaları” (**Şekil 4**) Kağızman yöresi halılarında (**Foto. 6**) da yer alan karakteristik motiflerdendir. Her iki halı zemininde sekizgen ya da dikdörtgenler içerisinde tek ya da çift sıra olarak dizilen “Türkmen aynası” motiflerinin merkezine yıldız motifleri (**Şekil 5**) yerleştirilmiştir. Yıldız motiflerinin ortasına dolgulanan ayrıntı motifleri ve kenarsularında ise yöreler arasında farklılıklar bulunmaktadır. Motif, desen birliğinin yanı sıra renklerde farklılık izlenmektedir.

Kapadokya ve Kağızman yöresi halılarının yaygın motiflerinden olan Türkmen aynaları, Doğu Anadolu bölgesinde “koç boynuzlu göl” ya da “kırk boynuz gölü” adıyla da bilinmektedir. Bu motif, yalnızca Anadolu halılarına ait bir motif olmamakla beraber Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve İran çevresinde kullanılan Türk kökenli bir motiftir. Türkmen aynaları, Orta Asya Türkmen halılarının göbeğinde birer göl konumunda ya da belirli göllerin içinde dokunabilmektedir (Türkmen, 2001, s. 147).

Şekil 4. Türkmen aynası motifi

Şekil 5. Yıldız motifi

Fotoğraf 7. Avanos halısı (Gülgönen, 1997)

103x355 cm.

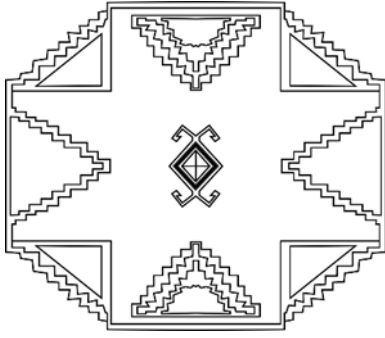

Fotoğraf 8. Kağızman halısı

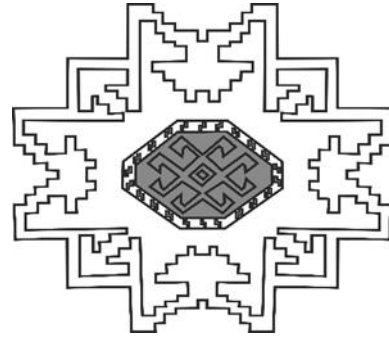
150x336 cm.

Anadolu’da ilk olarak Selçuklu halılarında karşımıza çıkan yıldız motifleri, günümüzde Kapadokya ve Kağızman halıcılığında da yaygın olarak kullanılmaktadır. Ayan Gülgönen Koleksiyonu’nda bulunan bir diğer Avanos sedir halısında (Foto. 7) ikili, dördü ya da beşli tek sıra halinde zemine dizilen büyük boyutlu sekiz köşeli yıldızlar, Kağızman halılarında (Foto. 8) dördü, beşli ve altılı şekilde dokunmuştur. Benzer biçimde olan yıldızlar; Avanos yöresinde “Ermeni yıldızı” (Bayındır, 2007, s. 117) (Şekil 6) adını alırken, Kağızman’da daha çok “Lezgi yıldızı” (Şekil 7) biçiminde yaygınlaşmıştır. Kökeni Antik Çağ’a uzanan “Lezgi yıldızı” Şirvan, Doğu Anadolu ve Çanakkale bölgesi halılarında sıklıkla kullanılmıştır (Görgünay, 1984, s. 40). Avanos ve Kağızman halılarının merkezini kaplayan yıldız motifleri haricinde zemin renklerinde, kenarsuları ve dolgu motiflerinde farklılıklar görülmektedir.

Merkezinde yıldız dizileri sıralanan desenlerle oluşturulan kompozisyonlar köken itibariyle Azerbaycan’ın Kuba-Şirvan halı grubu içerisinde yer alan “Zeyve” halılarına aittir (Hamidova, 2010, s. 56). Bu bölgeden göç yoluyla Kars-Kağızman sahasına geçip, buradan diğer Kafkas halılarında olduğu gibi Anadolu içlerine yayılmış olmalıdır. Ayrıca, bir sekiz kollu yıldız madalyonun merkezine yerleştirilen sekiz kollu yıldız motifi ve köşelerde çeyrek madalyonun olduğu desen ile bugün İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi’nde bulunan, Konya Alâeddin Keykubat Türbesi’nden gelen 17.-18. yüzyıl Kapadokya dokuması halı (TİEM Sergi Kataloğu, ss. 168-169) ile yine aynı türbeden gelen 17. yüzyıl Uşak halısında da karşılaşılmaktadır (TİEM Sergi Kataloğu, ss. 44-45).

Şekil 6. Lezgi yıldızı

Şekil 7. Lezgi yıldızı

Fotoğraf 9. Avanos halısı (Gülgöner, 1997)

(100x140 cm)

Fotoğraf 10. Kağızman halısı

(68x130 cm)

Genellikle Doğu Anadolu bölgesi halı desenlerinde karşılaşılan akrep motifleri önceleri tek başlarına yapılırken zaman içerisinde iç içe yapılan akrep motiflerine (Şekil 8) dönüşerek Kağızman halılarında olduğu gibi halıların merkezine taşınmıştır (Foto. 10). Daha çok seccade boyutlu halılarda karşılaştığımız iç içe geçmiş akrepler, Ayan Gülgöner Koleksiyonu'nda bulunan Avanos örneğinde (Foto. 9) Kağızman'da dokunduğu şekliyle merkezi bir konumda yer alarak günümüze kadar gelmiştir. Zemin renklerinde bulunan farklılığa karşın her iki yörede de akrep motifine verilen önem diğer halılarında olduğu gibi akrep motifli halılar üzerinden de bir köken birliğine ulaşmıştır.

Akrep motifleri, yaylak kışlak yaşam süren Türklerin tehlikeli buldukları ve çadırlarına girmesini istemedikleri akreplerden korunmak amacıyla yapılmaktadır. Bu inancıya göre akrebin halı üstündeki motif temsili sayesinde gerçeği çadıra yaklaşmayacaktır (Ateş, 2006, s. 58). Kars ilinin merkez ve merkeze bağlı birçok köyünde madalyonlu halılarda, çengelli kuyruklu göl halılarında, sekizgen göllü halılarda ve Lezgi Kazak halılarında akrep motifi ile yoğun biçimde karşılaşılmaktadır (Turan, 2021b, ss. 506-508).

Şekil 8. Akrep motifi

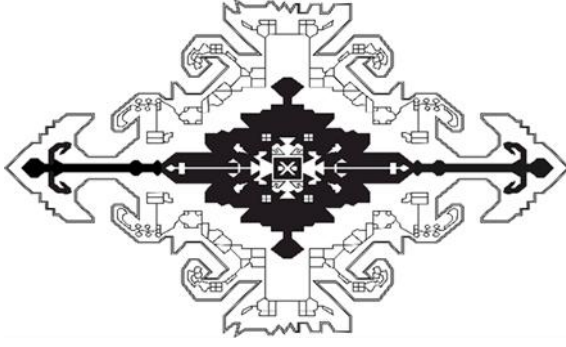

Fotoğraf 11. Ürgüp kollu göbek halısı
(Bayındır, 2007) 142x234 cm.

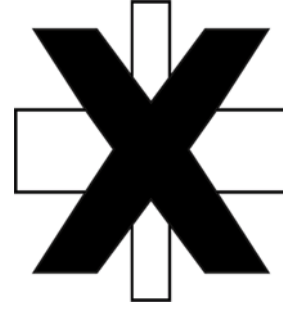

Fotoğraf 12. Kağızman taban halısı
180x373 cm.

Kağızman halıları ile benzerliklerin belirlendiği Kapadokya yöresi halılarından bir diğer grubu Ürgüp halıları oluşturmaktadır. Ürgüp yöresinde kıvrımlı göbek motifi nedeniyle yaygın olarak “kollu göbek halısı” (Bayındır, 2007, s. 86) (**Foto. 11**) adıyla bilinen halı kompozisyonları, aynı şekliyle Kağızman yöresinde de dokunmaktadır (**Foto. 12**). Her iki halıda da içi bitkisel motiflerle dolgulu olan göbek (**Şekil 9**) dört yönde palmet ve lotus benzeri dört motif ve aralarında sekiz tane çengelden oluşturulmuştur. Motifin merkezine; erken örneğini Pazırık halısında gördüğümüz, Hun gülü motifinin günümüzdeki halılara bir yansıması olan, sekiz kollu gül/yaprak (**Şekil 10**) motifi yerleştirilmiştir. Halının köşelerine göbek motifinin dörtte biri yerleştirilip, içleri yine göbekte yer alan aynı bitkisel motiflerle doldurulmuştur. Halıların ayrıntı renklerinde farklılık olsa da genel itibarıyla aynı renklerin farklı tonlarının hâkim olduğu görülmektedir. Kenarsuları genel anlayışa uygun olarak bitkisel motiflerle dönülmüştür.

Şekil 9. Kollu göbek motifi

Şekil 10. Sekiz kollu gül motifi

Fotoğraf 13. Ürgüp Aslanlı halı (Bayındır, 2007)

134x224 cm

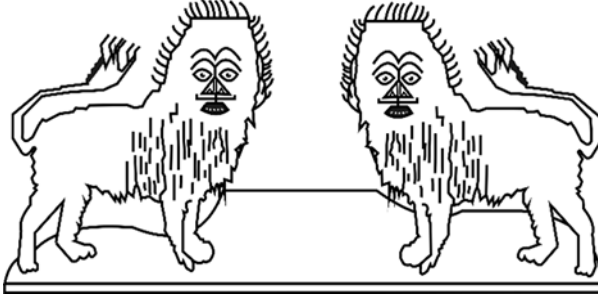

Fotoğraf 14. Kağızman Aslanlı halı

147x293 cm

Ürgüp yöresinde dokunan, göbeğinde bulunan aslan figürü (Şekil 11) nedeniyle “aslanlı halı” olarak adlandırılan halı deseni (Foto. 13) ile Kağızman yöresinde duvar halılarında karşılaşmak mümkündür. Kağızman’da da “aslanlı halı” adıyla dokunan halılar (Foto. 14) Ürgüp örnekleriyle nerdeyse aynı tezgâhtan çıkmış gibidir. Yeşil bir zemin üstünde karşılıklı olarak ayakta duran ve yüzleri cepheden verilen aslan figürlerinin tüm ayrıntıları aynıdır. Kompozisyonun köşe dolguları (Şekil 12) yine her iki yörede de dokunan “kollu göbek” (Foto. 11-12) halılarıyla benzer düzenlemeye sahiptir. Kenarsularında ve köşelerinde bitkisel motifler bulunan halıların, zemin ve ayrıntı renklerinde farklılıklar izlenmektedir.

Her iki yörede de evlerin duvarlarına asılmak amacıyla aslanlı halılar üretilmiştir. Aslan; Eski Mısır, Yunan ve Türk kültüründen günümüze güç, kuvvet sembolüdür. Koruyucu, bekçi karakterdir. Bu simgesel anlamları nedeniyle aslanlı halılar oda duvarlarına özellikle sünnet olan çocukların odasına asılmak amacıyla dokunmuştur. İleride kullanılmak üzere çeyizlik olarak sandıklarda saklanarak nesilden nesile aktarılmıştır.

Şekil 11. Aslan motifi

Şekil 12. Kıvrım motifi

Fotoğraf 15. Ürgüp Göbekli halı (Bayındır, 2007)

136x244 cm

Fotoğraf 16. Kağızman Göllü halı

166x350 cm

Ürgüp yöresine ait olan ve “göbekli halı” (Bayındır, 2007, s. 96) adıyla dokunan halı (Foto. 15) ile Kağızman yöresinde “göllü halı” adıyla bilinen halı (Foto. 16) arasında yine birlikten söz edilebilir. Köşelerinde göbek deseninin çeyreği yer alan halıların renk ayrıntıları göz ardı edildiğinde, göbek motifleri ve kenar dolguları tüm özellikleriyle bire bir aynıdır. Kenarsuları farklı olmasına karşın, iki halının kenarsuyu da bitkisel motiflerle oluşturulmuştur.

Esas itibarıyla, halıya adını veren göbek motifi (Şekil 13), Orta Asya Türkmen boylarından Yomutların halılarında yaygın olarak kullandıkları Kepsel gölünün (Türkmen, 2001, s. 115), Anadolu içlerine Kağızman üzerinden yayılan bir örneğidir. Bu nedenle, doğuda “göl” adını devam ettirerek aslına daha yakın bir kullanım içerisindeyken, uzaklaşıp Kapadokya yöresine taşındığında “göbek motifi” adına dönüşerek aslından uzaklaşmıştır.

Fotoğraf 17. Ürgüp halısı (Tavlaşoğlu, 2017)

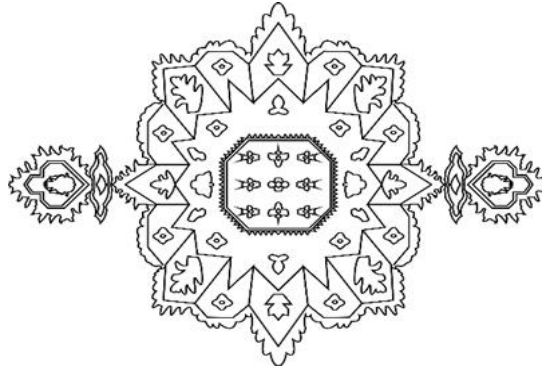
155x280 cm

Fotoğraf 18. Kağızman halısı

180x320 cm

Kağızman yöresi ile benzerlik gösteren bir diğer Ürgüp halısı Ürgüp Müzesi'nde bulunan, bordo zeminli halılardandır (**Foto. 17**) Bu grup halılarla Kağızman yöresinde dokunan halılar renk özelliğinin yanı sıra desen açısından da aynıdır (**Foto. 18**). Halıların merkezinde, şemse biçiminde bir göbek (**Şekil 14**) yer almaktadır. Köşelerde yine bu motifin dörtte biriyle oluşturulmuş dolgular bulunmaktadır. Kenar suları da benzer özelliktedir. Ayrıca bu iki örnek Kağızman halılarının tipik zemin rengi olan bordo rengi üzerinden de bir birlik sağlandığını göstermektedir.

Şekil 14. Göl motifi

Fotoğraf 19. Kapadokya halısı (Gülgönen, 1997)

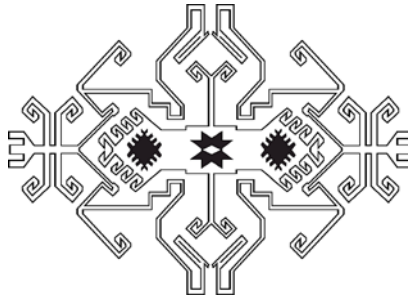
150x280 cm

Fotoğraf 20. Kağızman halısı

187x333 cm

Kars-Kağızman yöresinde “kilise halı” adıyla tanınan halılarda, aslında Gürcistan’ın Borçalı bölgesinde yaşayan Karapapak Türkleri tarafından dokunan “ziynetnişan gölü” olarak bilinen kompozisyon ile benzer bir kompozisyon içerisine, yine Borçalı bölgesinde bulunan Lembeli köyünde dokunması nedeniyle “lembeli” halı olarak tanınan halıların merkezinde yer alan “tısbağa” (tosbağa/kaplumbağa) (Hamidova, 2020, s. 105) motifinin (Şekil 15) yerleştirildiği görülmektedir (Foto. 20). Kars yöresinde sıklıkla kullanılan motif yörede “ejderha motifi” adıyla anılmaktadır (Görgünay, 1984, s. 31). Kağızman’da dokunan bu halılarla benzerlik gösteren halılar İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi örneğinde olduğu gibi Kapadokya yöresinde de dokunmuştur (Foto. 19). Kağızman’daki pastel renkli örneğin daha canlı renklisi olan Kapadokya halısında göl ve motiflerin yön ve duruşları değiştirilerek farklı desen ve kompozisyon elde edilmeye çalışılsa da motif itibarıyla yine Kağızman ve Borçalı yörelerine gönderme yapmaktadır.

Şekil 15. Kaplumbağa motifi

SONUÇ

Orta Asya'da başlayan Türk halıcılığı, zaman içerisinde göçler ve ticaret yolları aracılığıyla önce Anadolu sınırlarına, sonrasında Anadolu'nun fethiyle birlikte Anadolu içlerine yayılmıştır. Anadolu içlerine gelindiğinde yerel zenginlikleri aslımı koruyarak kendi potasında eriten Türk halıcılığı, özellikle renk anlamında bazı değişikliklere uğrasa da motif, desen, kompozisyon ve taşıdığı anlamlar açısından hep aynı kalmıştır.

Kağızman ve Kapadokya yöresi halıları karşılaştırıldığında desen ve kompozisyon açısından büyük benzerlik hatta birlik dikkatimizi çekmektedir. Bu benzerlik ve hatta birliğe yol açan birkaç kaynak olduğunu düşünmekteyiz. Doğudan başlayan ve Anadolu'nun iç bölgelerine kadar ilerleyen kültürel geçişin bir ayağını da Kağızman'dan Kapadokya'ya doğru olan geçiş oluşturmaktadır. Anadolu'ya giriş güzergahlarından biri olan Kağızman yöresi Orta Asya'dan taşınan dokuma kültürünün geliştiği merkezlerden biri olmuştur. Öncelikle 1018'den başlayarak 1064'te Anı'nın fethine kadar olan süreçte Selçuklu ve Türkmen beylerinin bölgeye yaptığı akınlar ve barınma hareketleri bu gelişmelerin başlangıcıdır. Bu dönemde Oğuz Türkmenlerinden Terekemeler, Kars Selim'e; Azeriler Selim ilçeleri, Tuzluca, Arpaçay, Aralık, Taşderde köylerine yerleşmişler, Türk kökenli motif ve desenleri halılarında dokumaya başlamışlardır (Dulkadir, 1992, ss. 92-96). Türk hakimiyetine geçtikten sonra, Anadolu Selçuklu dönemi sonrasına kadar Azerbaycan ve Nahcivan hattından gelen kervanların yol üstü güzergahında bulunan Kağızman, kendinde biriktirdiği Orta Asya dokuma kültürünü geliştirmeye ve gerek ticaret gerek sürgün gibi farklı nedenlerle iç bölgelere, daha batıya taşımaya devam etmiştir.

Her iki yöre halılarında Orta Asya izleri dışında bir diğer kaynak İran'dır. Halılardaki desen ve kompozisyonlar aslında İran'ın Hamedan, Kirmanşah, Bahtiyari bölgelerine aittir (Görgünay, 1978, s. 71). Kanuni Sultan Süleyman, 1534 yılında Tebriz bölgesinden Akkoyunlu ahalisini getirerek Kağızman ve çevresine yerleştirmiştir (Kırzioğlu, 1976, s. 26). İran halılarına ait olan desen ve kompozisyonların Kağızman yöresinde var olma nedenlerinden birisi, Kağızman'a 1534'lü yıllarda gelen Akkoyunlu topluluklarının yanında getirdiği halı örnekleri ve hafızası olabilir. Günümüzde bile yörede yaşayan Akkoyunlu kökenli aileler vardır. Kapadokya yöresi için ise; yoğunlukla Batı Anadolu bölgesinde ihracat amaçlı dokuma atölyeleri kuran İngiliz halı şirketlerinin birleşimiyle 1907 yılında, İzmir merkezli kurulan The Oriental Carpet Manufacturers Limited Şirketinin, 1911 yılında İran, Hamedan'da şubeleştiğini bilmekteyiz (Yılmaz ve Pınar, 2020, s. 304). Bu şirket büyük ihtimalle Hamedan atölyelerinde dokuttuğu desenleri Batı Anadolu atölyelerine de yaymış ve bu uzantılar Kapadokya yöresine kadar gelmiştir.

Genel olarak değerlendirildiğinde; Avanos-Ürgüp yöresinde dokunan halıların İranlı asıllarına daha çok benzerken, Kağızman yöresinde bu etkilerin daha az hâkim olduğu, Türk dokuma prensipleri içerisinde eritildiği izlenmektedir.

19. yüzyıl başlarına, 1828 yılına gelindiğinde Kafkasya bölgesinde başlayan Rus işgalleriyle toplumsal, sosyolojik, ekonomik ve kültürel anlamda birtakım değişiklikler yaşanmıştır. Azerbaycan topraklarında yer alan Kazak-Şemseddin Hanlığına bağlı Borçalı, Kazak ve çevresinde yaşayan Türkler Kars-Kağızman bölgesine yerleşmeye başlamışlardır. Kafkasya'dan gelen bu Türk toplulukları yörede dokunan halılarda 11. yüzyılda görülmeye başlanan Kafkas etkilerinin daha da artmasına yol açmıştır.

93 harbi (1877-1878) olarak bilinen dönemde ise 40 yıllık bir süre için Rus kontrolüne geçen Kars-Kağızman bölgesinde, Rusların yabancı unsurları yerleştirmek amacıyla oluşturdukları baskılar sonucunda, sayıları binlerle ifade edilecek bir nüfus yoğunluğu Kars-Kağızman bölgesinden Anadolu içlerine göç etmek zorunda kalmıştır. Farklı dönemlerde de olsa Kağızman yöresinden Anadolu içlerine devam eden Türk göçleri, yörenin dokumalarının başka bölgelere taşınma ya da o bölgeleri etkilemeleriyle sonuçlanmıştır.

Kağızman yöresinin göç ve ticaret hareketleriyle taşınan halılarının başka yörelerde motif, desen ve kompozisyon özellikleriyle bulunduğu karşılığı araştıran çalışmamız, İç Anadolu'nun batı ve doğu arasındaki geçiş güzergahı olan Kapadokya bölgesi üzerinde yoğunlaşmış, incelemelerimiz sonucunda; Kağızman ve Kapadokya yöresi halılarında benzer motif, desen ve kompozisyonların kullanıldığı belirlenerek her iki yörenin halı dokumacılığında kültürel bir geçiş ve köken birliği ortaya konmuştur.

KAYNAKÇA

- ASLANAPA, O. (1987). *Türk Halı Sanatının Bin Yılı*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- ASLANAPA, O. (1997). Türk Halı Sanatının Tarihi Gelişimi. *Arış*, 1 (3), s. 18-25.
- ASLANAPA, O. ve DURUL, Y. (1973). *Selçuklu Halıları*. İstanbul: Ak Yayınları.
- ATEŞ, M. (1996). *Mitolojiler Semboller ve Halılar*. İstanbul: Symbol Yayıncılık.
- ATEŞ, M. (2006). *Türk Halıları Motiflerin-Sembollerin Dili*. Nevşehir: Ema Kağıtçılık Matbaacılık Ltd.
- BAYINDIR, Z. (2007). Günümüzde Avanos'ta (Nevşehir) El Halısı Üretimi ve Avanos Halılarının Özellikleri. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi/ Geleneksel Türk El Sanatları Ana Sanat Dalı, İzmir.
- BERKMEN, H. (2015). Avanos Kültür Varlıkları Çalışması, Kapadokya Bölgesinde Suyun İzi. *Megaron Dergisi*, 10 (4), ss. 595-609.
- BUDAK, M. E. (2015). *Tarihi ve Arkeolojik Araştırmalarla Eskiçağdan Günümüze Kağızman*. İstanbul: Akıl Fikir Yayınları.
- CANTİMER, A. M. (2022). *İpek Yolu ve Sakarya-I*. Erişim adresi: <https://www.adayorum.com/makale/9838584/mehmet-alper-cantimer/ipek-yolu-ve-sakarya-i>
- CENGİZ, E. (2021). Orta Çağ'da Kağızman ve Çevresi. C. Atlı ve H. Kara (Ed.). İçinde, *Kağızman Coğrafya, Tarih, Kültür* (ss. 213-235). İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- CEYLAN, N. (2007). Kağızman'da Tarihi ve Arkeolojik Araştırmalar. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Kafkas Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.
- ÇİLOĞLU, H. (1999). Nevşehir, Niğde, Konya Yöresi Halılarının Kompozisyon Özelliklerinin İncelenmesi. *Erdem*, 10 (28), ss. 95-100.
- DENİZ, B. (2000). *Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- DENİZ, B. (2005). Türk Halı Sanatının Kaynakları. *Sanat Tarihi Dergisi*, 14 (1), ss. 79-103.
- DULKADİR, H. (1992). Türk Dokuma Yarışları Hakkında Sosyo-Kültürel Bir Değerlendirme/A Socio-Cultural Evaluation of Turkish Textile Embroidery. İçinde, *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, V (Maddi Kültür)*, ss. 85-101. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- ERENTÖZ, C. (1954). Aras Havzası Jeolojisi. *Türkiye Jeoloji Bülteni*, 5 (12), ss. 1-53.
- ERZEN, A. (1992). *Doğu Anadolu ve Urartular*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.
- GÖRGÜNAY, N. (1978). *Doğu Yöresi Halıları*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- GÖRGÜNAY, N. (1984). *Doğu Anadolu Köy Halılarının Kalite ve Desenleri*. Ankara: Tarım-Orman ve Köyişleri Bakanlığı yayını.
- GÜLGÖNEN, A. (1997). 17-19. *Yüzyıl Konya Kapadokya Halıları*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- GÜRAL, M. (2019). 17. ve 19. Yüzyıl Aralığındaki Kapadokya Halılarının İncelenmesi. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- HAMİDOVA, Ü. (2010). Kuba Grubu Azerbaycan Halıları. *Sanat Dergisi*, (16), ss. 53-59.
- HAMİDOVA, Ü. (2020). Kars ve Azerbaycan'ın Gence-Kazah Grubu İçinde Yer Alan Karapapak Halıları. *Arış*, (16), 90-111. <https://doi.org/10.34242/akmbaris.2020.136>
- İPEK, N. (2014). Kafkaslar'lan Anadolu'ya Göçler (1877-1900). *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6 (1), ss. 101-138.
- KARADENİZ, Y. (1994). *Sosyo-Kültürel ve Tarihi Açından Kars*. İstanbul: Seviye Yayınevi.
- KAYA, A. (2014). Başlangıcından 1071'e Kadar Türklerin Anadolu'ya Akınları Hakkında Bir Değerlendirme. *Ekev Akademi Dergisi* (59), ss. 211-232.
- KIRZIOĞLU, F. (1976). 1753 ve 1846 Yıllarında Erzurum Çarşıları ile Esnafını Tanıtan Kağızmanlızadeler'in İki Vakfiyesi. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, (7), ss. 25-86.
- KIRZIOĞLU, M. F. (1953). *Kars Tarihi*. İstanbul: Işıl Matbaası.
- KIZILKAYA, O. (2017). XIX. Yüzyılın Ortalarında Kars Sancağı'nda Bazı Sosyal ve Dini Yapılar. *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IV (8), ss. 192-223.
- KÖYBAŞI, S. (2012). Arpaçay ve Çevresindeki Havlı Dokumalar. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- ÖNEY, G. (1997). Anadolu-Türk Halısının Serüveni. *Arış*, 1 (1), ss. 50-54.
- SAMUK, G. (1984). Uşak Halılarının Dünü ve Bugünü. *Türk Dünyası Araştırmaları Türk Halıları Özel Sayısı*, ss. 107-133.
- SEVİN, V. (2003). *Eski Anadolu ve Trakya*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- TAVLAŞOĞLU, S. (2017). Ürgüp Yöresi Havlı Dokumaları. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi/Güzel Sanatlar Enstitüsü, Erzurum.
- TOPTAŞ, G. (2023) Kağızman Yöresi Halıları. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ardahan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ardahan.
- TUNA, T. (2008). *Bilinmeyen Kapadokya*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- TURAN, M. (1988). *Kağızman ve Aşık Hıfzı*. İstanbul: Meb Basım Evi.
- TURAN, A. (2021a). Kars Yöresinde Bulanan Madalyonlu Halıların Tespiti. Doç. Dr. L. Zor (Ed.). İçinde, *İletişim ve Sanat İncelemeleri* (s.183-220). Ankara: İksad Publishing House.
- TURAN, A. (2021b). Kars Halılarında Görülen Figüratif (Hayvan/İnsan) Motiflerin İncelenmesi. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 28, ss. 502-527.
- Türk ve İslam Eserleri Müzesi Koleksiyonu'ndan 15.-17. Yüzyıl Osmanlı Halıları*. Sergi Katalogu (ed. S. ŞAHİN ve A. DİLER).

- TÜRKEŞ, M. (2005). Orta Kızılırmak Bölümü Güney Kesiminin (Kapadokya Yöresi) İklimi ve Çölleşmeden Etkilenebilirliği. *Ege Coğrafya Dergisi*, 14 (1-2), ss. 73-97.
- TÜRKMEN, N. (2001). *Orta Asya Türkmen Halıları ile Tarihi Anadolu-Türk Halılarının Ortak Özellikleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- TÜRKMEN, N. F. (2020). Anadolu Türk Halılarının Tarihi Gelişimi. A. Soysaldı (Ed.). içinde, *Cumhuriyet Dönemi Türk Halıcılığı Kitabı (1)* (s. 1-36). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- UMAR, B. (2008). *Kappadokia*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- YETKİN, Ş. (1974). *Türk Halı Sanatı*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- YILMAZ, E. ve PINAR, H. (2020). Osmanlı İşçi Tarihine Bir Bakış: The Oriental Carpet Manufacturers Limited'in [Şark Halı Kumpanyası] Üretim Organizasyonu, İşçileri ve Ücret Politikası [1908 – 1914]. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (21), 277-322. <https://doi.org/10.29029/busbed.816481>
- YÜKSEL, E. (2007). Mondros Mütarekesi'nden Kurtuluş Kağızman ve Çevresinde Ermeni Tedhişi (30 Ekim 1918-1 Ekim 1920). (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Kafkas Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.